

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/kultura/125374,Kajetan-Mhlmann-profesjonalista-i-organizator-rabunku-u-dobr-kultury.html>

Żołnierze niemieccy wchodzą do gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie, 1941 r. (fot. NAC)

ARTYKUŁ

Kajetan Mühlmann - profesjonalista i organizator rabunku dóbr kultury

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: PIOTR MAJEWSKI 21.05.2026

Był Standartenführerem SS, sekretarzem stanu w rządzie Generalnego Gubernatorstwa, wysokim urzędnikiem w jego strukturach. Pełnił funkcję kierownika Głównego Wydziału Nauki i Oświaty, Pełnomocnika Specjalnego ds.

Rejestracji i Zabezpieczenia Dzieł Sztuki i Zabytków Kultury, szefa Urzędu Opieki nad Sztuką Dawną. Jest odpowiedzialny za organizację systemu konfiskat i rabunku dóbr kultury na terenie okupowanej Polski.

Kajetan Mühlmann, znany również pod imieniem Kai, urodził się w 1898 roku w austriackiej miejscowości Uttendorf. Po wybuchu I wojny światowej zgłosił się ochotniczo do służby wojskowej.

W szeregach narodowych socjalistów

W 1918 roku został ciężko ranny, a po rekonwalescencji zamieszkał w Wiedniu, gdzie wstąpił do austriackiej partii narodowo-socjalistycznej. W roku 1922 rozpoczął studia z historii sztuki na uniwersytetach w Innsbrucku oraz w Wiedniu, które w cztery lata później zwieńczył doktoratem na temat „Barokowe fontanny i wodotryski w Salzburgu”.

Po studiach pracował m.in. jako „kierownik propagandy” znanego muzycznego Festiwalu w Salzburgu, gdzie poznał Hermanna Göringa. W czerwcu 1933 roku, po przejęciu władzy w Niemczech przez Adolfa Hitlera, władze austriackie zdelegalizowały organizacje rodzimych narodowych socjalistów.

Hans Frank z Kajetanem

Mühlmannem na Wawelu (fot. z

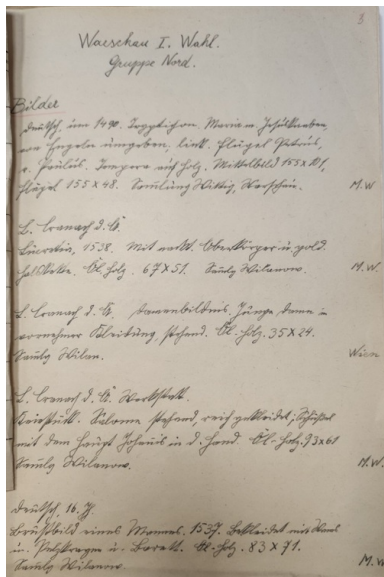
zasobu NAC)

W następstwie tych działań w 1935 roku Kajetanowi Mühlmannowi postawiono zarzut zdrady państwa, złagodzony w trakcie procesu na oskarżenie o przynależność do tajnego stowarzyszenia. Ostatecznie po krótkim uwięzieniu został uwolniony i do czasu włączenia Austrii do III Rzeszy w marcu 1938 roku wypełniał zadania łącznika między środowiskami nazistowskimi w obu państwach.

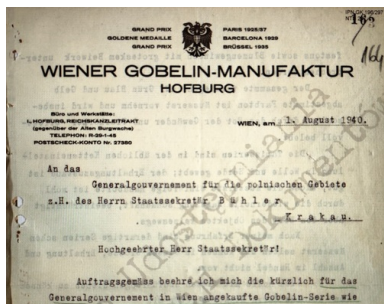
Na złodziejskim szlaku

Po rozpoczęciu przez III Rzeszę II wojny światowej, z upoważnienia Marszałka Rzeszy Hermanna Göringa, Kajetan Mühlmann został w październiku 1939 roku delegowany na okupowane ziemie Polski. Celem było dokonanie rejestracji oraz „zabezpieczenie” (czyli – konfiskata) najcenniejszych dzieł sztuki. Po utworzeniu w październiku 1939 roku Generalnego Gubernatorstwa „dla okupowanych terenów polskich”, Mühlmann znalazł się w jego strukturach.

Powierzone zadania Kajetan Mühlmann realizował przy współpracy ekspertów z zakresu historii sztuki, muzealnictwa i konserwacji zabytków. Ekipa Mühlmanna została podzielona na dwa zespoły. Grupa Północna, kierowana przez jego przyrodniego brata Józefa, z zawodu antykwariusza, obejmowała północną część GG, koncentrując się na zbiorach warszawskich. Grupa Południowa, kierowana przez Gustava Barthela, dyrektora Państwowych Zbiorów Sztuki we Wrocławiu, koncentrowała się na zbiorach krakowskich. W tym fachowym gronie znaleźli się również: znany z częstych przedwojennych podróży do polskich muzeów Dagobert Frey z Instytutu Europy Wschodniej we Wrocławiu, Arthur Haberlandt, dyrektor Muzeum Sztuki Ludowej w Wiedniu, Anton Krauss, antykwariusz i bibliotekarz Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu, Werner Kudlich, dyrektor Muzeum w Opawie, Józef Mader, dyrektor wiedeńskiej Wytwórni Gobelinów.

Notatka z działalności Grupy Północnej (z zasobu AIPN)

Fragment korespondencji Wiedeńskiej Manufaktury Gobelinów (z zasobu AIPN)

Podstawy prawne działań Kajetana Mühlmanna i jego współpracowników powstawały w trakcie ich działalności; w połowie listopada 1939 roku generalny gubernator Hans Frank wydał rozporządzenie o „zajęciu majątku byłego państwa polskiego”, zaś miesiąc później – rozporządzenie o „zajęciu przedmiotów sztuki”. Oba akty prawne były sprzeczne z prawem międzynarodowym. Sprzeczna z nim była tym samym działalność Kajetana Mühlmanna oraz jego ekspertów.

Hans Frank wydał rozporządzenie o „zajęciu majątku byłego państwa polskiego”, zaś miesiąc później – rozporządzenie o „zajęciu przedmiotów sztuki”. Oba akty prawne były sprzeczne z prawem międzynarodowym.

Wspomniana Grupa Południowa spenetrowała zbiory krakowskich świątyń, m.in. Kościoła Mariackiego, Katedry na Wawelu, „zabezpieczyła” dobra kultury zgromadzone w Uniwersytecie Jagiellońskim, Muzeum Narodowym, Zamku na Wawelu, Bibliotece Narodowej, Akademii Sztuk Pięknych, Muzeum Książąt Czartoryskich, by wymienić najbardziej znaczące. Nie ominięto prywatnych kolekcji: Adama i Franciszka Potockich, Edwarda Tyszkiewicza, czy Franciszka Ksawerego Pusłowskiego. Poza Krakowem, *Gruppe Süd* skonfiskowała zbiory Katedry i Muzeum Diecezjalnego w Sandomierzu, czy kolekcje Alfreda Potockiego z Łańcuta. Nie próżnowała również Grupa Północna, która w Zamku Królewskim w Warszawie „zabezpieczyła” obrazy Bernarda Bellotto oraz meble i gobeliny, zbiory Katedry św. Jana, Muzeum Wojska, Muzeum Narodowego, Gabinetu Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej, Pałacu w Łazienkach, Biblioteki Ordynacji Zamoyskich. Nie ominęła kolekcji prywatnych, Radziwiłłów w Nieborowie, czy Branickich w Wilanowie.

W trakcie półrocznej działalności Kajetan Mühlmann i podlegli mu eksperci zwizytowali najważniejsze instytucje kulturalne i zbiory sztuki na terenie Generalnego Gubernatorstwa oraz wybrali przedmioty do „zabezpieczenia”. Skonfiskowane dobra kultury gromadzono w stolicy GG, w Krakowie, w magazynach Wawelu i Biblioteki Jagiellońskiej. Podzielono je na trzy kategorie: pierwsza obejmowała najwybitniejsze dzieła rangi światowej, o których przeznaczeniu decydować miał Adolf Hitler; druga – mniej cenne przedmioty, pozostające do dyspozycji generalnego gubernatora jako wyposażenie reprezentacyjnych budynków i rezydencji okupacyjnych dostojników; trzecia wreszcie – przedmioty o najmniejszej wartości artystycznej, które udostępniane były do dekoracji wnętrz urzędowych.

Trwałą dokumentacją konfiskat stał się profesjonalnie opracowany, ilustrowany katalog „*Sichergestellte Kunstwerke im Generalgouvernement*”, czyli „Zabezpieczone w GG dzieła sztuki”, wydrukowany w 1940 roku dla najważniejszych urzędników Rzeszy. W katalogu znalazły się tezy o ambicjach naukowych, dowodzące, iż „wschód Europy” poddany był dominującym wpływom kultury niemieckiej, zarazem poddające w wątpliwość autonomiczny rozwój kultury polskiej.

Bezkarność

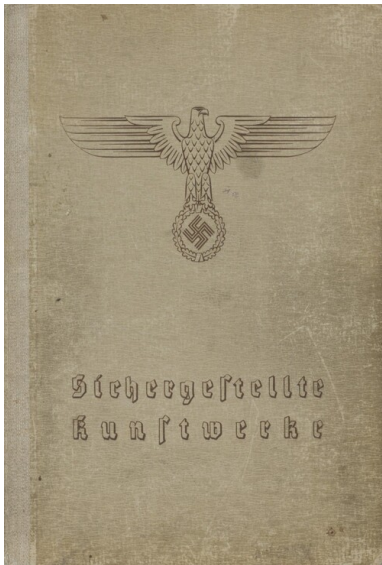
Kierowane przez Kajetana Mühlmanna urzędy pozostawały często w sporach kompetencyjnych z innymi strukturami okupacyjnymi. Polem konfliktu były np. warunki przechowywania „zabezpieczonych” dóbr kultury. Referent ds. Sztuki i Nieruchomości w Kancelarii generalnego gubernatora Wilhelm Ernst von Palézieux przygotował latem 1943 roku krytyczny wobec Kajetana Mühlmanna i jego podwładnych raport, skutkiem czego była likwidacja w październiku t.r. kierowanego przez Mühlmanna Urzędu Opieki nad Sztuką Dawną i przekazanie skonfiskowanych dzieł pod bezpośredni nadzór Kancelarii Hansa Franka.

Jesień życia Kajetan Mühlmann spędził w południowej Bawarii, nad jeziorem Starnberg, utrzymując się głównie ze sprzedaży dzieł sztuki. Zmarł w 1958 roku w Monachium.

Pozbawiony formalnych kompetencji Mühlmann, wyjechał w lipcu 1944 r. do Wiednia, dokąd wcześniej wyekspediował rodzinę oraz trudne do zweryfikowania zasoby dóbr materialnych. Wobec zbliżającego się frontu wschodniego trwała już wówczas ewakuacja urzędów i „majątku” Generalnego Gubernatorstwa (w tym skonfiskowanych dzieł sztuki); celem był Dolny Śląsk, następnie Bawaria.

Po zakończeniu działań wojennych w Europie Kajetan Mühlmann został w czerwcu 1945 roku zatrzymany przez Amerykanów w miejscowości *Seewalchen am Attersee* w austriackich Alpach. Podjął współpracę z amerykańskimi służbami śledczymi, biorąc również udział w identyfikacji odnajdywanych przez amerykańskie władze wojskowe dóbr kultury. Pomimo starań władz austriackich oraz komunistycznych władz polskich nie doszło do jego ekstradycji. W latach 1951–52 osądzono Kajetana Mühlmanna zaocznie w Wiedniu, uznając winnym zdrady stanu, oraz konfiskując pozostały w Austrii majątek. Jesień życia Kajetan Mühlmann spędził w południowej Bawarii, nad jeziorem Starnberg, utrzymując się głównie ze sprzedaży dzieł sztuki. Zmarł w 1958 roku w Monachium.

Lista utraconych dóbr kultury obejmuje ponad 60 tys. zrabowanych w czasie II wojny światowej dzieł sztuki. Poszukiwany pozostaje chociażby „Portret młodzieńca” Rafaela Santi oraz wiele innych, utraconych przez Polskę także wskutek zinstytucjonalizowanej działalności Kajetana Mühlmanna i jego współpracowników.

Okladka katalogu *Sichergestellte Kunstwerke* (z zasobu Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu)

Portret *Młodzieńca* (z zasobu Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu)

COFNIJ SIĘ